

Dušan Pleštil

Goetheovské studie Rudolfa Steinera

Osobnost Rudolfa Steinera (1861-1925), prvního editora Goetheho přírodovědeckých prací, hraje ve vývoji goetheanismu jako vědeckého, ale i kulturního proudu, zásadní úlohu. Nejen proto, že byl jedním z prvních, kdo tento pojem užil a upozornil na jeho mnohdy přehlížené rané představitele,⁵⁶ ale také tím, že Steiner v goetheanismu jako kulturním hnutí v širším smyslu viděl alternativu k vědeckému pozitivismu a bezduchému mechanomorfnímu pojetí světa, jimiž se vyznačovala lidská kultura jeho doby. Na základě Steinerových podnětů se pak goetheanismus rozvíjel jako osobitý přírodovědecký styl. Ke goetheanismu se dnes hlásí množství praktických iniciativ z oblasti pedagogiky, zemědělství, medicíny a umění v rámci anthroposofického hnutí.

Rudolf Steiner se narodil v Kraljevací na území tehdejší rakousko-uherské monarchie (dnešní Chorvatsko).⁵⁷ Absolvoval nejprve reálku a později Technische Hochschule ve Vídni, kde studoval fyziku, chemii a biologii. Ačkoli v těchto předmětech dosahoval výborných výsledků, zajímal se především o filosofii. Mimo jiné navštěvoval také přednášky germanisty Karla Julia Schroera (1825-1900). Schröer byl velkým znalcem Goetheho literárního díla a ve Steinerovi našel vděčného posluchače svých přednášek, které ostatní studenti techniky navštěvovali jen zřídka. Brzy je sblížilo i osobní přátelství a Schröer později doporučil svého teprve jednadvacetiletého studenta ke zpracování Goetheho přírodovědeckých spisů. Schröer sám spolupracoval již delší dobu na rozsáhlé edici Deutsche National-Literatur, ale na zpracování přírodovědných spisů si vzhledem ke svému klasickému vzdělání netroufal.

Po třech letech práce (1883) vydal Steiner první svazek Goetheho spisů a opatřil jej rozsáhlým poznámkovým aparátem, další vycházely již pomaleji a poslední čtvrtý svazek vyšel až v roce 1897.⁵⁸ Od roku 1890 se Steiner jako pracovník Goetheho a Schillerova archivu ve Výmaru podílel rovněž na vydávání přírodovědných spisů v rámci tzv. výmarského Sophien Ausgabe.⁵⁹

56 R Steiner označoval spisy raných goetheanistů také jako „verschuttete Schrifttum“ („zaváté písemnictví“); viz R. Steiner, Rudolf Steiner Gesamtausgabe (= GA), XXXVI, str. 107.

57 K bližšímu seznámení s osobností Rudolfa Steinera a anthroposofií viz Ch. Lindenberg, Rudolf Steiner; nebo autobiografie R Steiner, Má cesta životem.

58 J. W. Goethe, Naturwissenschaftliche Schriften, CX! V—C VIII; týž, Naturwissenschaftliche Schriften, I—V. Uvody a poznámky ke Goetheho přírodovědným spisům vyšly později samostatně; viz R. Steiner, Einleitungen zu den Naturwissenschaftlichen Schriften Goethes, in: GA I.

59 J. W. Goethe Goethes Werke

Při práci na Goetheho spisech usiloval Steiner především o vystižení jeho metody, totiž základního přístupu k poznávání přírody, a snažil se popsat jeho přírodovědný styl, o němž byl přesvědčen, že představuje nosnou alternativu k pozitivismu a „atomismu“, ovládajícím vědu konce 19. století. V Goethem našel představitele způsobu myšlení, které odpovídalo jeho vlastní snaze o rozvinutí myšlenkového přístupu, který by tvořil pojítka mezi světem smyslového vnímání a světem nad-smyslovým.⁶⁰ Jeho chápání Goetheho přírodovědného stylu a popis nejdůležitějších rysů jeho metody se však během čtrnáctileté intenzivní badatelské činnosti velmi proměnily, což se mnohdy přehlíží. Tento zajímavý a pro pochopení goetheanistické přírodovědy klíčový vývoj shrnul ve své práci Stephan Stockmar.⁶¹

Již v roce 1882 zaslal Steiner filosofovi a estetikovi Friedrichu Theodoru Vischerovi (1807-1887) k posouzení článek *Einzig mögliche Kritik der atomistischen Begriffe*,⁶² kde se snaží řešit problém vztahu ideje a zkušenosti.

Jak píše Stockmar,⁶³ Steiner zde formuluje osobitý monismus, když míní, že jev je pojmem a ideou ve formě jevové zkušenosti. Pro Steinera je podstatné uznat „aprioritu pojmu a smyslový svět jako jeho jinou formou“.⁶⁴

Zároveň s tím upozorňuje Steiner na nutnost nově uchopit pojem času a prostoru, což pokládal pro moderní přírodovědu za naprosto nezbytné.⁶⁵ Kritizuje pojmy času a prostoru jako absolutní danosti, neboť je přesvědčen, že oba jsou myslitelné pouze ve vztahu k věcem smyslového světa, neboť „odhlédneme-li od věcí smyslového světa, prostor pozbývá smyslu. Stejně jako je prostor něčím pouze na předmětech, tak i čas existuje pouze v procesech a s procesy smyslového světa. Je jim imanentní. Samy o sobě jsou oba pouhými abstrakcemi.“⁶⁶

Steiner tak spojuje otázku vztahu ideje a zkušenosti s nutností změny pojmu času a prostoru. A jak míní Stockmar, v těchto úvahách je již skrytě obsažena myšlenka vývoje, neboť se objevuje jaksi sama o sobě, jako důsledek napětí mezi ne-časovou

60 Steinerův záměr spjatý s niterně prožívaným konfliktem mezi vlastními nadsmyslovými zážitky a přírodovědným myšlením tehdejší doby pojednává např. Ch. Lindenberg, Rudolf Steiner, str. 34-40.

61 Právě o jeho práci se v této kapitole především opírám a vděčím jí za mnoho užitečných podnětů. Viz S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Eniwickelungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften*, str. 60-96.

62 Tento článek Steiner nikdy nezveřejnil a dnes je otištěn v *Bietrage zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe* viz R. Steiner, *Einzig mögliche Kritik der atomistischen Begriffe*, str. 5-10.

63 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften*, str. 67.

64 R. Steiner, *Einzig mögliche Kritik der atomistischen Begriffe* str 7

65 Tamt., str. 9.

66 Tamt.

a ne-prostorovou povahou pojmů, jež jsou přístupné myšlení, a jejich smyslově vnímatelnou formou, které je jejich uskutečněním v čase a prostoru. Jak je vidět, naznačuje zde Steiner vlastně otázku vztahu ideje a smyslové zkušenosti, kterou řešil Goethe v článku *Bedenken und Ergebung*.⁶⁷

Za první Steinerův pokus o charakteristiku celku Goetheho přístupu k poznávání přírody lze považovat úvody, jimiž opatřil první svazek vydávaných Goetheho přírodovědných spisů (1883).⁶⁸ V tomto úvodu k morfologickým pracím se Steiner věnuje vztahu ideje a zkušenosti v neživé a živé přírodě. Míjí zde, že pouze pro neživou přírodu platí pojmy, které vznikají abstrakcí ze souhrnu příslušných jevů. Tyto abstrakcí vzniklé pojmy jsou jevům vnější, nicméně v metodickém postupu lze docílit toho, že pojem a jev se kryjí. U živé přírody to podle něho možné není, neboť pojem, idea, obsahuje vždy více než pouhý jev. Příčinu jevu v živé přírodě není možné hledat v jevové skutečnosti, nýbrž v ideji. „Idea organismu je však činná v organismu a působí v něm jako entelechia; představuje samu bytostnou podstatu entelechie, a to ve formě uchopené naším rozumem. Neshrnuje zkušenost, nýbrž způsobuje to, co zakoušíme.“⁶⁹

Z takto uchopené obecné ideje lze pak podle Steinera odvodit i veškerou rozmanitost zvláštních jevů a tvarů živé přírody, jež se z ní vyvinula. V centru jeho pozornosti tedy stojí typus, idea, obecné, trvajících, a zvláštní jevy je třeba chápat jako periferii tohoto centra. Vzchází-li typus zjevové skutečnosti, stupňovitě se uskutečňuje například v ontogenezi rostlinného organismu. Podobně lze podle Steinera uchopit také evoluci organismů. Objevení bytostné podstaty organismu, entelechického principu, jenž se ve smyslové zkušenosti projevuje jako zvláštní živý tvar, představovalo podle Steinera vrchol Goetheho přínosu pro přírodovědu, vedle něhož jsou jeho jednotlivé objevy jen vedlejším jevem.

Zajímavé je, jak dodává Stockmar,⁷⁰ že v tomto svém prvním pokusu o vystižení Goetheho přístupu k živé přírodě Steiner vlastně dochází k určitému dualismu tím, že klade takový důraz na primárnost ideje. Z jeho líčení ne vždy nutně vyplývá, jak je zřejmé z Goetheho myšlení, že svět jevů nelze myslet odděleně od světa idejí. V jevech a tvarech živého světa viděl Steiner pouze realizace idejí, „důsledek vyšší jednoty, vznášející se nad smyslovými ději“.⁷¹ To však zjevně odporuje Goetheho pojetí skutečnosti.

67 J. W. Goethe, *Bedenken und Ergebung*, in: LA I, 9, str. 97: „Die Idee ist unabhängig von Raum und Zeit, die Naturforschung ist in Raum und Zeit beschränkt, daher ist in der Idee Simultanes und Sukzessives innigst verbunden, auf dem Standpunkt der Erfahrung hingegen immer getrennt...“ („Idea je nezávislá od prostoru a čase, zkoumání přírody je prostorem a časem omezeno, proto je v ideji nanejvýš niterně spjata to, co je simultánní, s tím, co je sukcesivní. Z hlediska zkušenosti je to naproti tomu vždy rozděleno.“)

68 R. Steiner, *Einleitungen zu Goethes Naturwissenschaftlichen Schriften*.

69 Tamt., str. 61.

70 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften*, str. 70.

71 R. Steiner, *Einleitungen zu Goethes Naturwissenschaftlichen Schriften*, str. 51.

Tím nejdůležitějším je pro Steinera ideální identita organismů a jejich částí v rámci typu, samotný reálný proces vývoje již stojí stranou jeho zájmu. Tomu nasvědčuje skutečnost, že ve Steinerově textu se jen velmi zřídka objevuje pojem metamorfózy. Ta je zde procesem, na jehož základě se typus projeví ve smyslové skutečnosti jako více či méně dokonale rozvinutý. Jak si všímá Stockmar⁷², textu dominují pojmy jako „entelechický princip“, „bytostná podstata organismu“, „ideální forma“, „ideální jednota“, „celek“, „idea“ a „typus“.⁷³ Také Steiner se spokojuje s přesvědčením o ideální souvislosti všech forem organismů, a nikoli s přesvědčením o reálné vývojové souvislosti. Stockmar se domnívá, že celkový styl textu *Einleitungen* nasvědčuje tomu, že zde Steinerovi šlo o teorii poznání, jež vychází z priority ducha, projevujícího se v myšlení.⁷⁴ V tomto smyslu je také chápáno jako předstupeň k takové teorii poznání. Důsledkem Steinerova ryze filosofického (nikoli přírodovědeckého) přístupu v *Einleitungen* je pak v podstatě jednostranný pohled na Goetheho metodu, který nevěnuje pozornost postupu od jevové zkušenosti k obecné zákonitosti. Steiner sám chápáno typus, a přisuzuje tento názor i Goethemu, jako před-pojaté východisko, a nikoli jako vrchol metodického postupu, které lze dosáhnout v pulsujícím pohybu mezi zkušeností a ideou.

V roce 1886 vydává Steiner noetický spis *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung mit besonderer Rücksicht auf Schiller*,⁷⁵ v němž předkládá teorii poznání založenou na interpretaci Goetheho způsobu poznávání. Jak již název napovídá, Steiner vychází ze Schillerovy filosofické reflexe, zachycené především v jeho dopisech, neboť filosoficky fundovaný Schiller byl podle něho lépe než sám Goethe schopný zachytit jeho styl poznávání, jeho způsob pohledu na svět.⁷⁶

Pojetí živé přírody se v *Grundlinien* na první pohled příliš neliší od výše zmíněných *Einleitungen*. Také zde Steiner vychází ze stanoviska priority ideje, která je jako „obecný obraz organismu, jenž zahrnuje všechny jejich zvláštní formy“,⁷⁷ abstrakcí odvozena z těchto zvláštních forem.

72 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Eniwickelungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schnften*, str. 71.

73 Tamt.

74 Tamt., str. 72.

75 R. Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschluung*.

76 Tamt., str. 23.

77 Tamt., str. 103.

Mohu dát nicméně za pravdu Stockmarovi⁷⁸, protože jeho pojem typu se vyznačuje větší pohyblivostí než dříve, když upozorňuje na to, že není žádnou nehybnou ideou, nýbrž je nyní „čímsi plynoucím, z čeho' lze odvodit všechny zvláštní druhy a rody, jež můžeme chápat jako podtypy, specializované typy".⁷⁹ Na základě této pohyblivosti typu dospívá pak Steiner k jeho souvislosti s evoluční teorií.

Typus nevyklučuje descendenční teorii. Není v rozporu se skutečností, že organické formy se vyvíjejí jedna z druhé. Je pouze rozumovým protestem proti tomu, že organický vývoj se uskutečňuje čistě ve skutečných (smyslově vnímatelných) formách, jež se objevují postupně. Je tím, co spočívá v základu celého tohoto vývoje. Je tím, co v oné nekonečné různorodosti zakládá šouvislost. Je niterností toho, co zažíváme jako vnější formy živých bytostí. Darwinovská teorie typus předpokládá.⁸⁰

Steiner tak podle Stockmara protestuje proti možnosti, že by se vývoj dal vysvětlit pouze na základě po sobě následujících formách organismů. V souvislosti s tím znovu upozorňuje na nutnost přehodnotit pojem času, když se domnívá, že odvozování pozdních životních forem z forem starších ještě není žádným vysvětlením, protože „Časově první není principiálně první".⁸¹ Veškeré odvozování je podle něho možné pouze na základě poznaného principu a co do časového slédu by bylo možné poznávat pouze vnější podmínky, na jejichž základě se jedna životní forma vyvinula dříve než druhá. Za tyto obecné úvahy se však Steiner ve svém spise nepouští. Souhlasím tedy se Stockmarem⁸² a domnívám se, že v otázce přehodnocení pojmu času nedospívá dále, než tomu bylo ve výše zmíněném článku *Einzig mögliche Kritik der atomistischen Begriffe* z roku 1882.

Stockmar však upozorňuje na to, že Steiner se prostřednictvím typu už jiným způsobem obrací ke světu jevů. Chápe jej jako svého druhu nástroj, s jehož pomocí se Člověk obrací k rozmanitosti tvarů živé přírody a který mu umožňuje vnést do této mnohosti rozumnou souvislost. Problém času i zde ústupuje do pozadí. Týpus má pro Steinera stále charakter před-pojaté ideje ideálního organismu, ale není možné jej „jednoduše, jako přírodní zákon, porovnat s jednotlivými jevy, jako by byl něčím hotovým".⁸³ Důvodem podle něho je, že přírodní zákon v neživé přírodě stojí nad jevy a zůstává jim vnější,

78 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedünkens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften*, str. 72.

79 R. Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung*, str. 103.

80 Tamt.

81 Tamt., str. 104.

82 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedünkens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften*, str. 74.

83 R. Steiner, *Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung*, str. 105.

zatímco typus je niternou podstatou organismu.⁸⁴ Typus má nyní pro Steinera jednak charakter nad-smyslové ideální maximy, ale na druhou stranu nabývá v jednom každém zvláštním organismu jedinečné podoby jako jeho niterný princip. Od tohoto základu se pak odráží při svém poukazu na „racionální organiku“, v níž lze typus nechat projít sledem v myšlení uchopených a zachycených podob, jimž musí odpovídat i skutečné organismy. Vlastním obsahem racionální organiky je tedy podle něho rytmický pohyb od ideální podoby typu ke zvláštním tvarům organismů.⁸⁵

Racionální organikou není podle Stockmara míněna žádná předem dana ideální systematika Steinerovi jde spíše o tvůrčí aktivitu myšlení, při níž jsou z typu odvozovány jeho možné „ideální zvláštní podoby“,⁸⁶ které jsou pak konfrontovány se skutečnými živými tvary. V prve řadě jde přitom o schopnost vytvářet v myšlení obecné formy, jež by odpovídaly smyslové realitě (zvláštním organismům). K tomu je třeba dvojího, exaktní (produktivní) fantazie, ale také znalosti podmínek smyslové skutečnosti. Odtud je zjevný rozdíl mezi poznáváním neživé a živé přírody. V případě živé přírody je třeba k souladu smyslového vnímání a myšlení aktivně dospět. Teprve tehdy, když dojde ke zkušenosti shody typu se zvláštním organismem, platí, že typus neřídí obsah smyslové skutečnosti čistě formálně, jako přírodní zákon neživé přírody, nýbrž proniká jej jako jeho bytostná podstata.

Podmínkou uchopení obecného principu ve zvláštním živém tvaru je nejprve dospět v myšlení k přemostění mezery, jež je v běžném vnímání odděluje. Steiner tento myšlenkový styl, v němž jsou forma a obsah v bezprostředním souladu, nazývá intuicí, kterou považuje za odpovídající metodu pro oblast živé přírody.⁸⁷

Stephan Stockmar se obrací dále k článku, který Steiner publikoval v roce 1891 jako pracovník Goethe-Schillerova archivu ve Výmaru. Jmenuje se Ober den Gewinn unserer Anschauungen von Goethes naturwissenschaftlichen Arbeiten durch die Publikationen des Goethe-Archivs⁸⁸ a objevují se v něm nové aspekty pohledu na živou přírodu. Také zde Steiner vychází z líčení důležitosti typu pro Goetheho přírodovědu. Nicméně všímá si již také významu Goetheho neustálého metodického pohybu mezi zkušeností a ideou.

„Předpokládáme-li to, pak poznáváme, že má-li být uspokojivé řešení problému vědy ve smyslu Goetheho myšlenkového stylu možné, pak musí docházet k neustálému střídání přílivu smysly dodaného materiálu a toho, co je rozumem svobodně vytvořeno jako typické, a k proniknutí obou těchto produktů v duchu vědce. Toto střídání srovnává Goethe se systolou a diastolou ducha jejichž neustálé prolínání předpokládá u každého skutečného vědce. Říká: „v duchu pravého přírodovědce musí neustále střídavě probíhat jakási v rovnovaze se pohybující systola

84 Tamt., str. 106.

85 Tamt., str. 107.

86 Tamt., str. 106.

87 Tamt., str. 111

88 R. Steiner, Über den Gewinn unserer Anschauungen von Goethes naturwissenschaftlichen Arbeiten durch die Publikationen des Goethe-Archivs, str. 190-210. Dále publikováno spolu s dalšími články a studiemi jako R. Steiner, Goethe-Studien, Schriften und Aufsätze 1884-1901, str. 56-78.

a diastola.89

Steiner již Goetheho cestu k uchopení typu popisuje diferencovaněji, a odráží se při tom od charakteristiky typu jako přemostění mezi obecným (ideálním) a zvláštním organismem, navržené v Grundlinien. To se zákonitě odráží i v jeho dalších úvahách. Ptá se po původu rozmanitosti druhů v živé přírodě. Reálné organismy vznikají podle něho tak, že se látky a síly neživé přírody staví jaksi do služeb typu, a tak se stávají vnějšími podmínkami života. Ten se může uskutečnit pouze natolik, nakolik mu to ony vnější (materiální) podmínky umožní. S tím však nutně přichází i možnost „nekonečné rozmanitosti organických forem”.⁹⁰ Jak je však možné, že vůbec existují druhy? Proč v živé přírodě neexistují pouze individua, ptá se Steiner.⁹¹ Otázka po vztahu ideje a smyslové zkušenosti se tak, jak píše Stockmar, konkretizuje.⁹² Podle mne je tomu tak proto, že Steiner do svých úvah mnohem více zahrnuje i zlomkovité úvahy a přípravné práce z Goetheho pozůstalosti, které načerpal z publikovaných prací. Cituje totiž z článku *Vorarbeiten zu einer Physiologie der Pflanzen*,⁹³ aby Goetheho slovy ilustroval pohyb mezi ideou a zkušeností. Další Steinerovy úvahy se již přímo týkají vývoje druhů v živé přírodě, a to na základě vztahu „vnějších okolností a vnitřní přirozenosti”.⁹⁴

„Nové formy mohou být podníceny pouze změnou těchto podmínek. Pak se ovšem tyto nové okolnosti nemusí přizpůsobit pouze zákonitosti nitra organické přirozenosti, ale musí počítat také s již vzniklými formami, jež na ně působí. Protože co jednou v přírodě vzniklo, projevuje se nadále v příčinné souvislosti jako spolupůsobící příčina. Z toho však plyne, že jednou vzniklé formy mají jistou sílu se uchovávat. Jednou vzniklé znaky budou patrné i na nejvzdálenějších potomcích, ačkoli se již nedají vůbec vysvětlit z životních okolností těchto bytostí. Jde o skutečnost, pro niž se dnes užívá slova dědičnost.”⁹⁵

89 R. Steiner, *Goethe-Studien*, str. 64. Goetheho citát viz S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens* In Rudolf Steiners *Goethe-Schrijien*, str. 78, kde je uveden jako *Sprüche in Prosa*, str. 434.

90 R. Steiner, *Goethe-Studien*, str. 68.

91 Tamt.

92 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens* in Rudolf Steiners *Goethe-Schren*, str. 79.

93 Steiner upozorňuje na dvojí zdroj poznání živé přírody; viz J. W. Goethe, *Vorarbeiten zu einer Physiologie der Pflanzen*, in: *LA I*, 10, str. 135: „Die botanische Wissenschaft macht uns die mannigfaltige Bildung der Pflanze und ihrer Teile von einer Seite bekannt und von der andern Seite sucht sie die Gesetze dieser Bildung auf.“ („Botanika nás seznamuje s rozmanitým utvářením rostlin a jejich částí a na druhé straně hledá zákonitosti tohoto utváření.”)

94 Viz „dvojí zákon metamorfózy” tamt., str. 135.

95 R. Steiner, *Goethe-Studien*, str. 70.

Jak míní Stockmar,⁹⁶ Steiner zde poprvé přiznává světu jevů a tvarů živé přírody vlastní zákonitost, která nevychází pouze z ideje. K niternému principu (typu) a vnějším životním podmínkám organismu přistupuje třetí okolnost, totiž dědičnost, bez níž by byl každý nový organismus „novotvarem“. Goethe sice nechápal schopnost živých tvarů uchovávat svou druhovou podobu ve smyslu dnešní dědičnosti, nicméně otázka uchování vzhledu byla s jeho zájmem o růst a rozmnožování rostlin spojena. Rostlinný organismus podle něho v postupném vývoji od listu k listu vlastně uskutečňoval rozmnožování stejné základní jednotky, spojené s metamorfózou jeho podoby. Rozmnožování je pro něho růst na vyšší úrovni, tedy specifický případ vyvíjejícího se organismu. Steiner na tuto Goetheho myšlenku upozorňuje a pokračuje:

„Tím souhrn veškerého organického života považujeme za jednotnou celost a všechny bytosti potom chápeme jako části této jednoty. Máme zde co dělat se všeobecnou příbuzností všech živých bytostí v pravém slova smyslu. A to se skutečnou příbuzností, nikoli s příbuzností pouze ideální. Organická celost je jednotná a umožňuje vznik sobě rovných v neustálých vnějších proměnách; rozmanitost forem vzniká tím, že tato schopnost vznikat není vlastní jen individuu, nýbrž pokračuje také u rodů a druhů.“⁹⁷

Steiner tak podle Stockmara⁹⁸ dospívá na základě studia Goetheho spisů poprvé k reálné a nikoli pouze ideální příbuznosti životních forem organismů, rozvádí Goetheho myšlenky a končí u toho, že v něm vidí svébytného představitele evolučního myšlení, a jeho biologické myšlení chápe dokonce jako „descendenční teorii s hlubokou teoretickou základnou“.⁹⁹

Poté, pokračuje Stockmar,¹⁰⁰ co Steiner zahrnul myšlenku reálné evoluce do svého pojetí typu dochází i k požadovanému přehodnočení pojmu času. Jeho rozvrh vývoje obsahuje dva „proudy času“, které se ve vývoji živé přírody prolínají.¹⁰¹ V jednom „sestupuje“ ideální obraz organismu do proudu vnějších okolností, v druhém, „vzestupném“ proudu, se organismy vyvíjejí směrem od nejjednodušších forem k formám, v nichž se typus jaksi piněji fyzicky „za bydluje“.

Máme-li nyní tyto Steinerovy závěry porovnat s úvahami z Einleitungen, zaznamenáváme zřetelný posun. Ve své rané práci představuje typus jako ideální obraz organismu, který ve smyslové skutečnosti „shora dolů“ vytváří zvláštní tvary organismů. V článku z roku 1891 již sestupuje bytostná podstata organismu (typus) a

96 S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schrien, str. 80.

97 R. Steiner, Goethe -Studien, str. 72.

98 S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften, str. 80.

99 R. Steiner, Goethe-Studien, str. 72.

100 S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften, str. 80.

realizuje se v tom, co ji jako vzestupný proud vývoje přichází vstříc. Dalo by se říci, že se vněm otiskuje. Oba pohledy se sice nijak nevyklučují, ale jistý posun je i přesto patrný.¹⁰² Znovu se zde objevuje dvojice zvláštní živý tvar a jeho bytostná podstata, v jistém smyslu dokonce ostřeji, nicméně živý tvar již není jen odvozeným produktem, ale samostatně se setkává s ideální bytostnou podstatou.

Své působení v Goetheho a Schillerově archivu ve Výmaru uzavřel Steiner knihou *Goethes Weltanschauung* (1897),¹⁰³ v níž předpokládá výklad „Goetheho místa ve vývoji západního myšlení”,¹⁰⁴ a v jistém smyslu tak představuje esenci své čtrnáctileté intenzivní badatelské činnosti v oblasti Goetheho přírodovědy. Zdá se také, že v této shrnující práci daleko silněji vystupuje do popředí samotné Goetheho přírodovědné myšlení, které dříve bylo podle Steinera spíše odrazovým můstkem k vlastním filosoficko-teoretickým úvahám.¹⁰⁵

Zde již nepřistupuje ke Goethemu filosoficky, Schillerovým prostřednictvím, ale v obou přístupech vidí dva protichůdné pohledy na svět, které jsou nejostřeji vylíčeny v článku *Glückliches Ereignis*.¹⁰⁶ Zatímco „Goethe vidí v ideji věci element, který je v ní bözprostředně přítomen, působí v ní a tvoří”, pro Schillera jsou „svět idejí ti svět jevů dvě oddělené říše”.¹⁰⁷ Podle Steinera tedy Schiller rozlišuje dva zdroje poznání - svět jevů a svět idejí. Z prvního se poznatky získávají pozorováním, z druhého myšlením. Pro Goetheho však existuje pouze jeden zdroj, a to jeví se svět, do kterého patří i svět idejí. Také ve výše zmíněném článku o atomismu z roku 1882 sice Steiner, jak míní Stockmar,¹⁰⁸ označil obsah vnímání jako ideu ve zvláštní podobě, ale idea měla .v dosud zmíněných pracích pro něho vždy apriorní povahu; Nyní Steiner staví, do popředí Goetheho základní přístup, jenž vychází ze smyslové zkušenosti, v níž je zidea působícím činitelem.

Zatímco Goetheho pojetí poznávání se podle Steinera rozvíjelo spíše nezávisle na dobových filosofických názorech a lze je pochopit jaksí samo o sobě, Schillerův

101 Podstatě času, jak se projevuje u Goetheho a V goetheanistické přírodovědě, se podrobně věnuje W. Schad, *Vom Verstehen der Zeit*, str. 233-272.

102 Blíže k tomu viz S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften* str. 81.

103 R. Steiner, *Goethes Weltanschauung*.

104 Tamt., str. 22.

105 S. Stockmar se domnívá, že svým intenzivním studiem Goetheho přírodovědy, jež přísně vycházela od empirické zkušenosti, byl Steiner přiveden k prožívání ducha jako vnitřního tvůrčího principu smyslového světa; viz též, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe -Schriften*, str. 85.

106 , J. W. Goethe, *Glückliches Ereignis*, in: *LA I*, 9, str. 79.

107 Viz R. Steiner, *Goethes Weltanschauung*, str. 22.

108 S. Stockmar, *Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften*, str. 82.

přístup jednoznačně vychází „z filosofie jeho doby”.¹⁰⁹ Původ tohoto filosofického myšlení, které spoluutvářelo celé západní myšlení a pojetí světa, je pak třeba podle Steinera hledat v řecké filosofii, tedy v době, kdy „v osudovém okamžiku ovládla řeckého myslitele nedůvěra ve smyslové orgány člověka”.¹¹⁰ S tímto „bodem obratu” se Steiner, poprvé setkává u filosofů eleatské školy; Xenofana a Parmenida.¹¹¹ Tím, kdo v tomto smyslu nejvíce ovlivnil vývoj západního filosofického myšlení, Byl podle něho Platón.¹¹² Rozlišování ideje a smyslové zkušenosti je však podle Steinera oprávněné pouze natolik, nakolik je řeč o tom, jak člověk dospívá k poznání. Toto rozdělení nespočívá v podstatě světa, ale v podstatě lidské přirozenosti. Smyslová zkušenost mu je dána jaksí samá sebou, její ideální podstatu si musí v myšlení aktivně vydobýt. Podle Steinera musí být úsilí o poznání v Platónově smyslu „osvojení si idejí, jež nesou svět a tvoří jeho základ”.¹¹³ Platónova filosofie je podle něho „jedna z nejvznešenějších myšlenkových staveb které kdy vzešly z lidského ducha vnáší ale do vyvoje západního myšlení také svou stinnou stránku. Platón podle něho nepřisuzoval ono rozdělení smyslové a ideami skutečnosti pouze podstatě lidské přirozenosti ale zpochybnil take realitu smyslového světa a přisoudil mu charakter zdání. Tím vznesl otázku jak se k sobě má idea a smyslový svět příroda. Tato otázka, která zaměstnávala nejrůznější myslitele po staletí, byla pro Goetheho otázkou nezdravou a vskutku zbytečnou, protože přírodní svět, jenž by byl prost idejí pro něho neexistoval. Právě toto podle Steinera neblahé dědictví platonismu s nimž se setkával v Schillerových myšlenkách nebo v Kantově filosofii, nemohlo Goetheho touhu po poznání přírody uspokojit.”¹¹⁴

„Důvodem bylo, že se jeho přirozenosti protivilo jednostranné platónské oddělení ideje a zkušenosti. Pozoroval-li přírodu, přinášela mu vstříc ideje. Mohl ji tudíž myslet jen jako plnou idejí. Svět idejí, jímž by věci přírody nebyly prostoupeny a který by nezpůsoboval jejich vznikání a zanikání, vzcházení a růst, by považoval za bezmocné předivo myšlenek. Logické sprádání myšlenkových řad bez ponoření do skutečného života a, tvoření přírody se mu jevílo neplodným. Neboť on se cítil s přírodou nejniterněji srostlý. Považoval se za živoucí součást přírody. Co vzcházelo v jeho duchu, to v něm, podle jeho názoru, nechala vzejít ona. Člověk by se neměl stavět do kouta a věřit, že by tam sám ze sebe mohl utkat předivo myšlenek, jež by mu objasnilo bytostnou podstatu věcí. Musí skrze sebe stále nehat proudit proud světového dění. Pak ucítí, že svět idejí není ničím jiným než tvořící a činnou mocí přírody. Pak už nebude chtít stát nad věcmi, aby o nich přemýšlel, nýbrž pronikne do jejich hlubin a vyzdvihne, co v nich žije a působí.”¹¹⁵

109 R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 23.

110, Tamt., str. 24.

111 Tamt.

112 Tamt., sti 26.

113 Tamt., str. 28.

114 Blíže viz tamt., sti 29.

115 Tamt. str. 46.

Zatímco dříve se Steiner zabýval Goetheho přírodovědným stylem především z hlediska idejí, nyní se dostává do skutečného středu jeho vlastní metody při poznávání přírody, jeho metodické cesty k ideji. Nakonec dospívá ke Goetheho centrálnému motivu střídavého pohybu mezi ideou a zkušeností když o něm říká, že musel svého ducha vnořit do zkušenosti aby přišel k ideji. Vzájemné působení ideje a vnímání považoval za duchovní dýchání.¹¹⁶ K ideální podstatě přírody lze však podle Steinera proniknout pouze prostřednictvím zkušenosti. Schopnost spojit v jedno zkušenost a ideu přisuzuje pak „intuitivnímu poznání“,¹¹⁷ které staví proti Schillerovu „poznání spekulativnímu.“

Tentokrát Steiner podle Stockmara¹¹⁹ líčí ideu jako niterňý subjektivní zážitek poznávajícího člověka¹²⁰ a staví ji na stejnou uroveň jako obsah vnímání, který je člověku zprostředkován smysly a jako takový je jaksi daný. Obojí je pak spojováno v jednotu duchem poznávajícího. Teprve v tomto aktu poznání, v proniknutí „vjemu a ideje“, je podle Steinera dosaženo bytostné podstaty jevů a tvarů smyslového světa, kd v poznávajícím myšlení žije vlastní obsah světa, kdy „v subjektivním žije nejvlastnější a nejhlubší objektivní“. ¹²¹ Člověk pak není pouhým pozorovatelem hotového světa, ale podílí se na jeho vzcházení.¹²²

S tím, co jsem výše napsal o tom, že Steiner nyní více vystihuje podstatu Goetheho poznávání, souvisí i to, jak si všímá Stockmar,¹²³ že se v textu stále častěji objevují delší citace z Goetheho textů. Zdá se, že Steiner již Goetheho nepovažuje za pouhý odrazový můstek ke své vlastní teorii poznání, již nezobecňuje, ale snaží se přiblížit jeho styl a praxi poznávání, vycházejí při tom z bezprostředního prožitku jeho osobnosti.¹²⁴ Goethe si podle něho:

116 Tamt., str. 54.

117 Tamt., str. 58.

118 Viz S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schneen, str. 84.

119. Tamt., str. 85.

120 R. Steiner, Goethes Weltanschouung, str. 63. fl

121 Tamt.,štr.64.

122 Tamt., str. 65

123 S. Stockmar, Die Darsteliung des Typus und Eniwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schrijften, str. 85.

124 Jak podotýká Stockmar, příslušná kapitola se také nazývá Persönlichkeit und Weltanschauung; viz tamt., str. 86, R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 63.

Necení žádné teorie, Jež chce být jednou provždy, uzavřena a měla by v tomto tvaru představovat věčnou pravdu. Chce živé pojmy, jimiž si duch jednotlivce vytváří názory podle svého individuálního svérázu. Poznávat pravdu znamená pro něho v pravdě žít. A žít v pravdě pak znamená hledět při poznávání každé jednotlivé věci na to, jaký vnitřní zážitek se dostaví, stojíme-li jí tváří v tvář.¹²⁵

Na závěr kapitoly, v níž se pokoušel předložit charakteristiku „Goetheho postavení ve vývoji západního myšlení¹²⁶ se Steiner věnuje pojmu polarita a stupňování, jež Goethe nazval „dvěma velkými hnacími koly přírody¹²⁷. Také Steiner je považuje za vrchol Goetheho světového názoru.

Polarita je vlastní jevům přírody, pokud je uvažujeme jako materiální. Spočívá v tom, že vše materiální se projevuje ve dvou protikladných stavech, jako magnet se severním a jižním pólem...

Stupňování přísluší jevům, uvažujeme-li je jako duchovní. Lze je pozorovat v přírodních dějích, jež spadají pod ideu vývoje. Tyto přírodní pochody ukazují na různých stupních vývoje ideu, jež je jim základem, více či méně zřetelně ve svých vnějších projevech... To, co Goethe nazývá stupňováním, spočívá ve vypracování ducha ze hmoty tvořící přírodou. Příroda je chápána v „neustálém směřování vzhůru“, což znamená, že hledá útvary, jež ukazují ideje věcí ve stupňovitém řádu stále více také v jejich vnějším projevu¹²⁸

V Goetheho a Steinerově pojetí je tedy vývoj chápán jako stupňování, v němž se vzestupné směřování živé přírody jaksi realizuje na jednotlivých stupních organického života. Toto směřování ve stupňování je bytostnou vlastností přírody. Vývoj je tak chápán jako spontánní úsilí přírody o stále plnější projev ideji.

Podle Stockmara¹²⁹ zmiňoval Steiner ve svých pracích princip stupňování již dříve, ale nepřipisoval mu žádný zvláštní význam. Nyní je tomu jinak, protože se do popředí jeho zájmu dostává pojem metamorfóza, který považuje za centrální motiv Goetheho přírodovědy a jeho myšlenkového stylu.

Ústřední kapitola ve shrnující práci Goethes Weltanschauung nese název Metamorphosenlehre¹³⁰ a také odtud je zřejmé, že jej Steiner již nevztahuje pouze na metamorfózu rostlin, ale na všechny Goetheho myšlenky o živé přírodě. V dřívějších pracích to byl pojem typu, na který bylo možné jako na princip podobnosti převést rozmanitost živých tvarů, nyní se do středu Steinerova zájmu dostává

125 R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 65.

126 Tamt., str. 22.

127 J. W. Goethe, Erläuterung zu dem aphoristischen Aufsatz „Die Natur“, in: LA I, 11, str. 299.

128 R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 22. V uvozovkách Steiner cituje z J. W. Goethe, Erläuterung zu dem aphoristischen Aufsatz „Die Natur“, in: LA I, 11, str. 299.

129 S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften, str. 87.

130 R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 101.

myšlenka stupňovitého sledu proměn, reálného, v čase probíhajícího procesu metamorfózy. Typus je zde podle Stockmara¹³¹ zmíněn pouze na jediném místě a to v souvislosti s abstraktně vytvořeným typem srovnávací anatomie tedy tam, kde Steiner upozorňuje na nedokonalost a určitou abstraktnost Goetheho představ o živočišném organismu. Steinerovi jde nyní zjevně mnohem více o to, jak se idea projevuje ve stupňovitém sledu vyvoje živých tvaru než o poukaz na původnost ideje, což vystihuje pojem metamorfózy. Svět jevů nabývá prostřednictvím metamorfózy dynamického charakteru jednotlivé živé tvary jsou ve vzájemných vztazích jako jako spřízněné, metamované formy organismu, v nichž tvůrčé příroda usiluje o co nejdokonalejší vnější projev ideje Steiner se tak věnuje živé přírodě v jejím časovém (vývojovém) rozměru, který ve svých úvahách věnovaných typu dříve opomíjel. Díky myšlence vývoje jako stupňování se do popředí jeho zajmu dostává metamorfoza, jež s ohledem na časnost vyvoje dospívá k myšlence reálné spřízněnosti všech organismů, aniž by přehlížela rozmanitost živých tvarů. A jak ukazuje následující citát, Steiner opět vychází z Goetheho, tentokrát z jeho pojmu růstu a rozmnožování chápaného jako Hervorbringung.

„Rozmnožování je růstem přesahující individuum Stejně jako základní orgán prochází během růstu sledem proměn jež jsou v ideji shodné, může při rozmnožování dojít ke změně vnější podoby při zachování ideálního předobrazu Jestliže byla přítomna původní forma organismu, pak mohlo její potomstvo v průběhu dlouhé doby přejít pozvolnou proměnou ve formy, jimiž je země v současnosti obývána. Myšlenka skutečné pokrevní spřízněnosti veškerých organických forem vyplývá z Goetheho základních úvah.¹³²

Steiner je hluboce přesvědčen o tom, že myšlenka genetické spřízněnosti všech organismů je přítomna již v samotné podstatě Goetheho myšlení o živé přírodě Proto také podle Stockmara¹³³ staví. Goetheho do protikladu ke Kantovi, který upírá lidskému duchu schopnost „ideově proniknout celek, jímž je ve svém projevu určena rozmanitost“. ¹³⁴ Podle Kanta je totiž „smělým dobrodružstvím rozumu, hodlá-li někdo vysvětlit jednotlivé formy organického světa z původního organismu“. To by však podle Steinera předpokládalo, že by na zemi během vývoje musely nejprve vznikat jednoduché organismy méněúčelné stavby, jež by pak umožnily vznik účelnějších organismů.¹³⁵ Pak bychom však nutně museli předpokládat účelný stvořitel ský zásah, protože člověk sám by nebyl schopen poznat, jak si všechny živé organismy samy vytvářejí tvary, uzpůsobené vnějším podmínkám.

131 S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften, str. 88.

132 R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 141

133, S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften, str. 89.

134 R. Steiner, Goethes Weltanschauung, str. 146.

135 Tamtéž str. 147.

Goethe se však podle svých vlastních slov hodlá onoho smělého dobrodružství rozumu odvážit a přiblížit v myšlení, tvořivé činnosti přírody.¹³⁶

Myšlenka spřízněnosti všech životních forem organismů podle Steinera z Goetheho pojetí přírody, jež „tvoří z celku jednotlivost, z niternosti zevnějšek“,¹³⁷ konsekventně vyplývá. Ideální spřízněnost si zákonitě žádala i spřízněnost reálnou, teprve tím dostala rozmanitost živých tvarů svůj smysl, který, jako u Kanta, nemusel být od-vysvětlen Stvořitelovým záměrem. Spřízněnost veškerých organismů organicky celek je vyjádřena v jejich reálném vyvoji v čase Nicméně se zahrnutím časů jak mini Stockmar,¹³⁸ nabyvá celek přírody zcela nové kvality. Již není rozvinutím hotové ideje, její pouhou realizací, neboť to co jednou vzniklo, stává se vnější podmínkou dalšího vyvoje Pro Steinera je to hlavní argument pro to aby v Goetheho Metamorphosenlehre rozeznal přinejmenším předpoklady pro svérázný způsob evolučního myšlení, s nímž se sám ztotožňoval.

Pokusil jsem se společně se Stockmarem sledovat vývoj Steinerovy reflexe Goetheho biologického myšlení, abych tak přiblížil myšlenkové základy přírodovědného goetheanismu.¹³⁹ Všimli jsme si, jak Steiner v počátcích svého studia Goetheho spisů o živé přírodě našel v myšlence typu jakousi protiváhu k bezduché mechanomorfní přírodovědě své doby. V. Einleitungen z roku 1883 ukázal, jak lze z ideálního, původního organismu myšlenkově odvodit zvláštní tvary organismů. Jeho poukaz kreálnému, imanentnímu působení ideje v organismu, a v tomto smyslu také k původnosti ducha, upozorňoval především na ideální (nikoli reálnou) spřízněnost organismů. S tím také souvisí charakter této rané práce, která vyzdvihuje idealistickou povahu Goetheho přírodovědy.

Jak se Steiner blíže seznamoval s celkem Goetheho přírodovědného stylu, setkával se také se skutečností, že Goethe své myšlenky rozvíjel vždy v úzkém sepětí s konsekventním zkoumáním živé přírody. To obrátilo pozornost spíše filosofujícího Steinera ke smyslové skutečnosti. Tak v Grundlinien z roku 1886 není typus jen poukazem k ideálnímu původu živých tvarů, ale představuje srovnávací nástroj, s nímž lze v probírávat reálný svět živých tvarů. Steiner zde charakterizuje Goetheho metodu jako racionální organiku.

S tím, jak Steiner stále více poznával Goetheho metodický kyvadlový pohyb mezi zkušeností a ideou, docházel postupně k závěru, že žádné poznání nelze odvíjet z ideje. To, čím mohlo přinést pouze poznávání smyslového světa, byla dědičnost v živé přírodě. V článku Über der Gewinn - unserer Anschauungen von Goerlies naturwissenschaftlichen Arbeiten z roku 1891 se Steiner poprvé dotýká toho, že ideální spřízněnosti organismů v rámci typu odpovídá i reálná příbuznost v živé přírodě. Z růstu a rozmnožování, který chápe jako uskutečňování reálně působící

136 Viz J. W. Goethe, Ansc/iauende Urteilstkraft, in: LA I, 9, str. 95.

137 R. Steiner, Goethes Weltansc/iauung, str. 147.

138 S. Stockmar, Die Darstellung des Typus- und Entwicklungsgedankens in Rudolf Steiners Goethe-Schriften, str. 90.

139 Přinejmenším té jeho formy, která je ovlivněna goetheovskými studii Rudolfa Steinera.

ideje, odvodil Steiner nutnost vzestupného vývoje, v jehož rámci duchovní podoba stále více uchopuje hmotný živý tvar.

V tomto pojetí vývoje se rovnocenně uplatní dva vývojové proudy. Je to jak odvození konkrétního živého tvaru z ideje, tak reálný vývoj nového organismu z organismu původního. Vývojový sled v ideji ovšem není předpojatý (není jejím pouhým rozvinutím), a proto také nelze vzestupnou vývojovou řadu uchopit pouhým myšlením, nýbrž je třeba stejnou měrou uplatnit i zkoumání smyslové skutečnosti. To je důvod, proč Steiner ve svém posledním spise *Goethes Weltanschauung* z roku 1897 vyzdvihuje Goethovo oddanost pozorování smyslové skutečnosti. Zastává zde názor, že v individuálním aktu poznání se navzájem prostupují smyslové pozorování a niterný, ideální zážitek. Steiner se na tomto stupni poznání Goethovy metody zkoumání živé přírody zmiňuje o dvou klíčových pojmech - polaritě a stupňování. V tomto pojetí *Metamorphosenlehre*, kterou nyní staví do středu Goethova biologického myšlení, naplnil Steiner mimo jiné i svůj požadavek z raného článku *Einzig mögliche Kritik der atomistischen Begriffe*, jímž byl nutnost nového pojmu času. Stalo se tak v jeho představě dvou vývojových proudů - vzestupného, jež představuje stupňovitý vývoj od jednodušších forem organismů ke složitějším, a sestupného, který je stupňovitě stále dokonalejším vyjádřením ideje původního organismu v reálných živých tvarech. Steiner poznává v Goethově myšlenkovém, stylu předpoklad evolučního myšlení, které je alternativou k darwinovskému pojetí evoluce.

Steinerovy rané goetheovské spisy, v nichž se snaží nejen předložit obraz Goethova myšlenkového stylu, ale také rozvinout svou vlastní teorii poznání, se staly jakýmsi myšlenkovým základem přírodovědného goetheanismu 140 ve 20. století. Steiner se v nich ovšem zabývá Goethovy myšlenkami z oblasti umění, psychologie a etiky, což odkazuje k širšímu rozměru goetheanismu jakožto kulturnímu proudu. 140 Znovu chci připomenout, že zde mám na mysli přírodovědný proud, který se za goetheanismus přímo označuje, a nikoli mnohé Goethem inspirované přírodovědce, kteří se k tomuto proudu přímo nehlásili, nebo o něm ani nevěděli. Jde tedy o přírodovědce, kterým se Steinerovy goetheovské studie, i jeho další publikace a přednášková činnost, staly teoretickým východiskem pro vlastní přírodovědný styl.